

OGAHIY MUXAMMASLARI BADIYATI

Nazarova Sh. I.

(QarDU doktoranti)

Annotatsiya: Maqolada Muhammad Rizo Ogahiyning muxammas janriga doir she'rlari tahlil qilinadi. Shoir ijodi janriy rang-baranglikka boyligi, mumtoz adabiyotning ko'pgina janrlarida samarali ijod qilgani, ayniqsa muxammas janri takomiliga ulkan hissa qo'shgani haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: muxammas, tazmin, g'azal, taxmis, qofiya, devon, tab'i xud.

Annotatsiya: В статье анализируются стихи Мухаммада Резы огахи, относящиеся к жанру мухаммас. Творчество поэта богато жанровое разнообразие, он плодотворно работал во многих жанрах классической литературы, особенно внес огромный вклад в совершенствование жанра мухаммас.

Ключевые слова: мухаммас, tazmin, Gazel, takmis, rifma, Devon, tabi Xud.

Annotation: the article analyzes Muhammad Rizo Ogahi's poems on the mukhammas genre. It is mentioned that the poet's work is rich in genre color, he has created effectively in many genres of classical literature, especially adding a huge staff to the refinement of the mukhammas genre.

Keywords: mukhammas, tazmin, Ghazal, tahmis, rhyme, Devonian, tab'i khud.

Muhammad Rizo Ogahiy ijodi janriy rang-baranglikka boy. U mumtoz adabiyotning ko'pgina janrlarida samarali ijod qilgan. Ogahiyshunoslikdagi ma'lumotlarga ko'ra, Ogahiy devonida jami 90 ga yaqin muxammas mavjud. Muxammas katta tarixga ega bo'lish bilan birga, XIX asrdagi rivoji bilan bu davrdagi shoirlar ijodida o'ziga xos tarzda namoyon bo'ldi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, XIV asrda fors-tojik adabiyotida g'azalchilik nechog'liq taraqqiy etgan bo'lsa, XVIII asr ikkinchi yarmi XIX asrga kelib Xorazmda muxammasning o'ziga xos maktabi yaratildi. Buni muxammaslardan tuzilgan

bayozlar misolida ham ko'rish mumkin. Ogahiy muxammaslarining umumiy soni, jami 90 ta. Ulardan 30 tasi Alisher Navoiy g'azallariga bog'langani, Fuzuliy va Rojiy g'azallariga 7 tadan, Munis va Feruz g'azallariga 5 tadan, Dilovar, Vaziriy, Amiriy, G'oziy, Xon va Komron g'azallariga bittadan taxmis qilgani, shoirning o'z ijodidan bo'lgan 12 ta muxammas ham ular qatorida devondan o'rin olgani haqidagi ma'lumotlar aniqlanadi. Ularni yaratilish xususiyatlariga ko'ra uch guruhga ajratish mumkin:

- 1) tab'i xud muxammaslar;
- 2) salaflar va zamondoshlar g'azallariga taxmis;
- 3) o'z g'azallariga taxmis.¹

Shoirning tab'i xud muxammaslarida ishq-muhabbat motivlari yetakchilik qilib, yorga murojaat tarzida yozilgan. Ularda nido san'ati yetakchilik qiladi. Salaflar va zamondoshlar g'azallariga bitilgan taxmislar esa shu g'azallardagi g'oya, mazmun hamda poetik uslubning uzviy davom etadi. Ogahiyning Navoiy, Fuzuliy, Rojiy, Munis, Feruz kabi ustoz va zamondoshlari qatori, Qo'qon adabiy muhitidan Amiriy, Xon va G'oziy g'azallariga bog'langan taxmisleri ham borki, bu uning xorazmlik shoirlar bilan chegaralanib qolmasdan, Qo'qon adabiy muhiti vakillari ijodidan boxabarligi-yu bahramandligini anglatadi. Aytish mumkinki, Ogahiy muxammaslari ham g'azallari darajasidagi yuksak poetik asarlardir. Ular XIX asr adabiyotida janrlar tadrijini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Qolaversa, shoirning ijodiy merosi va badiiy olamini tadqiq etishda mazkur muxammaslar manba sifatida qo'l keladi. Har bir shoir satriga qo'shilgan Ogahiy baytlari g'azal baytlari bilan ham mazmun-ma'no, ham badiiy uslub nuqtai nazaridan go'yo bir butunlikni tashkil etgan, yaxlit bir shaklga keltirilgan mustaqil asarlardir. Zero, ularda Ogahiy satrlari tatabbu' qilingan misralar ifoda etgan g'oyalarga bo'ysundirilgan. Shoir muxammaslarida mayu ma'shuqa vasfi, pand-nasihat,

¹D. Yusupova. "Muhammad Rizo Ogahiyning o'zbek mumtoz adabiyoti rivojida tutgan o'rni" mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari – Toshkent. 2020. – B. 33

ishq-muhabbat, bahor hamda tabiat manzaralari ifodalangan, soʻfiyona gʻoyalar ilgari surilgan. Ammo ularning barchasi Ogahiy koʻtargan xalqona mavzular, sidqu safo va vatanparvarlik gʻoyalariga hamohang, mutanosibli bilan ham xarakterlidir. Ogahiyning “Boʻlma mahzun Ogahiy..” nomli muxammasida “*may*”, “*bazm*”, “*qadah*”, “*ishq*”, “*laʼl*”, “*ruhparvar*”, “*xonaqoh*”, “*xarobot*”, “*jomi gulfom*”, “*sajjoda*”, “*kaʼba*”, “*ehrom*” kabi tushunchalar qalamga olinadi va fikr shular orqali bayon etiladi. Oʻz-oʻzidan anglashiladiki, Ogahiy mazkur muxammasida mayi vahdatdan, yaʼni ilohiy mastlikdan soʻz yuritadi. Aslida Navoiy gʻazali shu mazmunda. Ogahiy uni rivojlantiradi va unga rang-baranglik baxsh etadi. Mazkur tushunchalarning hammasi soʻfiyona: muridning xonaqohda oʻtirib sayri sulukka berilishi ham, ilohiyot yoʻlidagi mastu alastligi, Alloh diydori yoʻlidagi orzu-intilishlari ham. Ham Navoiy, ham Ogahiy bu tamoyilga amal qilgan. Demak, muxammas shoirning soʻfiyona gʻoyalarini ifodalash uchun qulay janr. U tasavvuf gʻoyalari zamirida ozodlik, gʻurur, sadoqat va mehr-vafoni targʻib-tashviq etadi. Zero, soʻfiy ozodlik, ishq istaydi, totuvlik va birlikni talab qiladi. Bu gʻoyalar soʻfiyona libosga oʻrab bayon qilinadi. Ular umuminsoniy gʻoyalarga mos va xosdir. Muxammasning birinchi bandi shunday boshlanadi:

Subh may noʻsh etgali, ey dilbari, ishrat maob,
Bazm aro maskan tutib hurshid yangkigʻ beniqob,
Ilginga olgʻoch qadah gah lutf aylab, gah itob,
Ikki oʻtlugʻ nargisingkim qildilar bagʻrim kabob,
Biridir ayni xumor ichida, biri masti xob.²

Barcha misralar bir-biri bilan oʻzaro chambarchas bogʻlangan boʻlib, ularni ajratish mushkul, shoirning mahorati ham shunda. Muxammasning ikkinchi va uchinchi bandlarida shoir Navoiy gʻoyalariga hamohang tarzda falsafiy gʻoyalarini ilgari suradi:

Dard ila mehnat sipohi saf tuzib farxoshima,

² Огаҳий, Муҳаммад Ризо. Асарлар. VI жилдлик. II ж. – Тошкент: Ғ.Ғулом нимидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1972. – Б. 226.

Yetgusidir ishq maydonida har dam qoshima,
San dog'i rahm aylamay bu hol ila ko'z yoshima,
Tiyg' tortib dam ola olmay yetushting boshima,
Go'yyo xurshid yanglig' yo'lda ko'rguzding shitob.

Ishq zulmidan yetib jonimg'a nashtar har kecha,
Yeti ohim boxtardan to boxovar har kecha,
Aylabon ta'sir afg'onim sarosar har kecha,
Ofarinish baski ahvolimg'a yig'lar har kecha,
Ashk daryosi erur gardun, kavokiblar xubob.

Ogahiy zamondoshin Rojiy g'azaliga bog'lagan muxammasida zamonaviy va so'fiyona g'oyalarni bir-biriga payvand etib, dildor va oshiqi zor timsollari orqali ulkan umumbashariy g'oyalarni tarannum etadi. Ushbu muxammas olamga nur sochguvchi ishq va uning muqaddasligi haqidadir. Bu ishq Olam va Odam yaratguvchisi hamda dunyo haqidadir. Muxammasdagi so'zlar zamirida ilohiy mazmun mohiyat mujassam:

Gulgun yuzingcha ermas gul yuzida latofat,
Mavzun qading misillik yo'q, sarvdor shoqat,
Bu husningga adou g'amzang qilib izofat,
Gulshanda zohir etsan, ey gul'uzor qomat,
Sarv ila gul boshug'a tushgay ajab qiyomat.

Bu gulgun yuzli, guldan latofatli timsol, mavzun qadi misli yo'q va sarvdor shoqat yor kim bo'ldi? U guldek go'zal mahbuba, uning qiyofasida yana ilohiy jamol ham mujassam. Ogahiyning yorga bo'lgan jo'shqin va hayajonli muhabbati shunday aks-sado beradi. Bu oshiqona va umuminsoniy g'oyalar zamirida inson taqdiri yotadi. Muxammasning keyingi bandlaridagi ibratomuz so'zlar, olam va odam qismati bilan bog'liq g'oyalar bilan hamohangdir. Masalan, undagi “*oshiq*”, “*sabr*”, “*xirad*”, “*yag'mo*”, “*mohi siymo*”m kabi birikmalar shu mazmunni ochishga xizmat qilgan.

Lirik qahramon doimo azobda: u bag'ri qon, judolikdan mahzun, uning ma'shuqasi malikalardek, yuzlari gul va go'zallikda beqiyos. Shunday yorga yetishishga nima to'sqinlik qiladi? Axir shoir saroyda mahbubalar orasida. Zohiran shunday xulosa chiqarish mumkin, albatta. Mazkur tasvirlar she'riy an'ana talabi, hosilasi, xolos. Aslida lirik qahramon bu yerda oddiy inson sifatida namoyon bo'ladi. U go'zalga yetisha olmaydi va bunga notinch davr, muhit sabab. Nosog'lom muhit oshiqi zorni shu ko'yg'a solgan, bas shunday ekan, Ogahiy muxammasidagi oshiqona tasvirlar zamirida zamonadan shikoyat g'oyalari yotadi. Muxammasning har bir bandida oshiqning o'tli, haroratli tuyg'ulari o'z ifodasini topgan. Bu tuyg'ular lirik qahramonga orzu-umid, hayot, jon baxsh etadi va shu yo'sinda Ogahiy muxammasini Rojiiy so'zlariga payvand qilib, quyidagicha yakunlaydi:

Ey Ogahiy, agar san donishg'a mazhar ersang,
Ur shah janobig'a yuz har ishda muztar ersang,
Gar rog'ibi behishtu var tolibizar ersang,
Shohing duosin odat qil, Rojiiy istar ersang,
Topmoq iki jahonda davlat bila saodat.

Ogahiy muxammaslarining muhim xususiyati shundaki, ular taxmis uchun tanlangan shoirlarning she'rlaridan qolishmaydi va kerakli o'rinda o'z zamonasiga bevosita daxldor bo'lgan fikrlar bilan boyitiladi. Ogahiy o'z muxammaslarida salaflarning va zamondosh shoirlarning fikrlarini faqat takrorlab qolmasdan, ularga fikran qo'shiladi, tashviq qiladi va o'z qarashlari bilan sayqallaydi.

Adabiyotlar

1. Огаҳий, Муҳаммад Ризо. Асарлар. ВИ жилдлик. ИИ ж. – Тошкент: Ғ.Ғулом нимидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1972. – Б. 226.
2. Мажидий Р. Огаҳий лирикаси. – Тошкент: Фан, 1963.
3. В. Абдуллаев. Ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1980. – Б. 335.
4. D. Yusupova. "Muhammad Rizo Ogahiyning o'zbek mumtoz adabiyoti rivojida tutgan o'rni" mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari – Toshkent. 2020. – B. 33